

BİR KENT BİR GELENEK: ANKARA'DA SAHAFLIK

Melike KAPLAN*
Sibel ÜN**

...“Sahaf şairdir (Vasfi Mahir Kocatürk),
sahaf musikişinastır (Ekrem Karadeniz),
sahaf mutasavvıftır (Hacı Muzaffer Ozak),
sahaf filozoftur (Arslan Kaynaradağ),
sahaf bohemdir (Külüstür Turgut),
sahaf allamedir (Etem Coşkun).”

(Coşkun, 2011)

Öz

Sahaflık, kitapseverler ve etrafında oluşan kültürle sürdürülen geleneksel bir meslektir. Kitap sevgisi ve çevresinde oluşan gelenekleri de kapsayan bu meslek, aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu çalışmada temel konu, sahaflığın günümüzdeki durumunun değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, Ankara'daki eski sahaf ve müdavimleriyle karşılıklı görüşmeler yapılarak; sahaf sözcüğünün anlamından sahaflık kültürünü oluşturan temel dinamiklere kadar bu geleneği oluşturan noktalar çalışmada tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sahaflık, kitap, gelenek, Ankara.

Abstract

A City A Tradition: Antiquarian Book Seller (Sahaflık) in Ankara

Antiquarian book seller is a traditional profession that is maintained with book-lovers and its culture formed around. This profession which covers love of books and its tradition around is also an oral culture transmitted from generation to generation. Fundamental issue of this study is culture of antiquarian book seller and its current evaluation in the framework of tradition. In this context, all points from meaning of antiquarian book seller to the major dynamics that form its culture are opened for discussion by making interviews with the former second-hand booksellers and their loyalists in Ankara.

Keywords: Antiquarian book seller, book, tradition, Ankara.

* Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü, kaplanmelike@hotmail.com

** Halkbilimci, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğrencisi, sibel-un@hotmail.com

Giriş

Sahaflık tarihsel olarak köklü bir meslek olmasına rağmen, özünde bu işe gönül vermiş az sayıda “meraklısı” tarafından bilinen, günümüzde kitapseverler ve etrafında oluşan kültürle sürdürülen geleneksel bir meslektir. Aslında sahaflığı sadece geleneksel bir meslek olarak tanımlamak, sahaflık kültürünü bilen ve bu işe yıllarını vermiş insanlar için eksik kalır. Çünkü sahaflık, diğer geleneksel mesleklerden bazı farklılıklara sahiptir ve bu farklar “sahaflık kültürü” denilen, aynı zamanda ancak bilenlerin ve ona nüfuz edenlerin bilebileceği, kitap ve çevresinde oluşan mezatıyla, müzayedesiyle, olmazsa olmaz müdavimleriyle dostluk temelinde aktarılan bir meslek türüdür. Gerek yazılı gerek sözlü kaynak araştırmaları gösteriyor ki; sahaflık kadar eski ve sözlü geleneğe dayalı bir tarihi olan ve toplumun geneli tarafından -kavramın kendisi başta olmak üzere- bu kadar az bilinen başka bir meslek neredeyse yoktur.

Bu çalışmada, Ankara’da sahaflığın ve bu mesleğin temsilcisi önemli sahaflarla yapılan görüşmelerle sahaflığın günümüzdeki durumu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, sahaf ve kitapseverlerle karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Ankara Kızılay’da bulunan Adil Han Kitapçılar Çarşısı içindeki Etem Coşkun’un oğlu Cantürk Coşkun’la beraber işlettiği “Aşıyan¹ Kitabevi - Sahaf”; Sakarya caddesi üzerindeki sahaf Mustafa Türkoğlu ve babası sahaf Ömer Türkoğlu’na ait Aksoy Pasajı içindeki “Berdelacuz²Sahaf”; Esat Caddesi üzerinde bulunan Ahmet Yüksel’in “Sanat Kitabevi”nde sahaflarla karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Çalışma kapsamında, 83 yaşındaki “günümüzde Türkiye’nin en eski sahafı olan Turgut Koraltan, nam-ı diğer Külüstür Turgut” (Yüksel ve Emiroğlu, 223; Bali,575) ile “Külüstür Kitabevi”nde görüşmeler yapılmıştır.

“ Sahaflık kültürü”nün müdavimleriyle bir bütün olması nedeniyle; kitapseverlerle gerek mezatlarda gerek sahafalarda yapılan yüz yüze görüşmelerle çalışma desteklenmiştir. Bu bağlamda, yazar, sahaf dostu ve müdavimi olan Kudret Emiroğlu ve kitap toplayıcısı, sahaf müdavimi Talat Öncü başta olmak üzere, pek çok sahaf dostu ve kitapseverle görüşmeler yapılmıştır. Sahaf ve müdavimleriyle yapılan görüşmeler sırasında, ses kaydı, fotoğraf ve video çekimi de yapılmıştır. Çalışma boyunca, kişisel görüşmelere yapılan göndermelerin yanında sahaf ve müdavimlerin gerçek isimleri ve yaşları ile görüşme tarihleri belirtilmiştir. Çalışma kapsamında sürdürülen araştırma Mart 2013 tarihinden itibaren, aralıklarla yaklaşık bir yıl sürmüş, Mart ve Nisan 2014 tarihlerinde son görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

¹ Kuş yuvası. Ev, oturulan yer, mesken.

² Halk takvimine göre 11- 17 Mart arasında görülen kocakarı soğuğu.

Ahmet Özcan'ın yakın zamanda yaptığı çalışmasında vurguladığı gibi; sahaflık mesleğinin Ankara'daki tarihi gelişimi "ortalama bir ömre sığacak kadar kısadır". Ankara'da sahaflar 1940'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumda günümüzde "bu mesleğe o yılların sonlarına doğru başlamış isimlerin bir kısmının hala hayatta olması bize yazabilecek bir sözlü tarih imkanını sunmaktadır" (566).

Sahaf Kimdir? Sahaflık Nedir?

Sahaf, (*Arapça "Sahaf"*) kitapçı; (*Arapça "Sahifa"*) yazılı kağıt, tomar, kitap anlamlarına gelmektedir (Nişanyan, 2014). Sahaf kelimesi etimolojik olarak sahifeden türemiş bir kelime olup doğru şekli "sahhaf"tır. "Sahaf; Arapça bir sözcük olup, kitap alıp satan kişi, kitap esnafı ve kitapçı demektir. Kelimenin aslı "sahhaf" olmakla birlikte, "sahaf" şeklinde yazılıp söylenmektedir" (Yılmaz, 11).

Sahaf, bir sahafın kendi ifadesiyle; "... şairdir (Vasfi Mahir Kocatürk), sahaf musikşinastır (Ekrem Karadeniz), sahaf mutasavvıftır (Hacı Muzaffer Ozak), sahaf filozoftur (Arslan Kaynardağ), sahaf bohemdir (Külüstür Turgut), sahaf allamedir (Etem Coşkun)." (Coşkun, 2011)

"İnsanlar sahaf kelimesinin anlamını bilmiyorlar. Zaman içinde unutulmuş. Kimi "sahafçı" diyor kimi "sarrafla" "sahafi" karıştırıyor. Doğru kelime sahhaftır. Fakat pratik olsun diye sahaf deniliyor. Bu galat-ı meşhurdur, çünkü bu daha çok bilinip kullanılıyor. Bu, uzak kalmanın bir sonucudur. Sahaf dükkanlarına verilen önemin ne ölçüde olduğunu gösterir". (Etem Coşkun 59; 21.4.2013).

"Sahaflık yapanların bu işe olan ilgisi ve birbirini tanıyan sahafların ilişkileri önemlidir. Kitap işi ihtiraslıdır. Kitap müdavimleri bir sahaftan alamadığı kitap için ona küser, yıllarca konuşmaz. Çok aranan bir kitabı herkes birbirinden önce almak ister. Sahaflığın tozunu yutan bir daha bırakamaz." (Cantürk Coşkun 36; Mart 2013).

Bir sahafın, bu mesleği seçme aşamasından itibaren kitaplar içinde geçen hayatı, elbette onun bilgi dağarcığının sınırları konusunda hayal gücünü zorlamaktadır. Sahaflar, sık sık klasik bir soruyla karşı karşıya kalırlar: "*Bu kitapların hepsini okudunuz mu?*" Pek çok sahaf, bu soruya şakayla karışık cevap verirken, aslında bu soruyu soran birinin bu kültürden ne kadar da uzak olduğunu belirtmektedirler.

Sahaflık, baskısı bulunmayan ya da az bulunan nadir kitapların alışverişinin yapıldığı; kitap alışverişinin yanında kitaplar üzerinden bilgi aktarımı ve dostlukların kurulduğu, kendine has kültürel değerlerinin bulunduğu geleneksel bir meslek olarak tanımlanabilir. Sahaf, sık sık eski ya da ikinci el kitap satanlarla karıştırılır:

“Sahaflığı eski kitapçıdan biraz ayırmak lazım, yani eski kitapçıya sahaf demiyoruz, eski kitapçı diyoruz ya da ikinci el kitap satıcısı, o, güncel kitapların ikinci elini satıyor. Biz piyasada olmayan kitapları satıyoruz. Baskısı bitmiş nadir kitaplar.” (Ahmet Yüksel 50; 02.04.2014)

Sahaflar, ikinci el kitapçı ve eski kitap alıp satanlarla aynı kefeye konmak istemezler, çünkü yaptıkları işin amaç ve nitelik olarak birbirinden farklı olduğunu belirtirler.

“Ben bilgi alırım, bilgi satarım kitap demiyorum bilgi alır satarım, açarsak çok daha fazla şeyler söylenebilir ama bence sahafı ikinci el kitapçıdan da ayıran en önemli özellik bu. Biz bilgi alır bilgi satarız tek kelimeyle.” (Ömer Türkoğlu 52; 21.3.2014)

“İkinci elcileri sahafı karıştırma yanılgısı var. Mesela, şöyle şeyler olabiliyor, ikinci elcide daha ucuz bir kitabı sahafı daha pahalıya bulmak mesela, bu durum konuyu bilmeyen okuyucunun kafasını karıştırır. Tabi o hurdacı fiyatına alıyor, sahafı kitap fiyatından alıyor, bu tür mesleki işleyiş kanallarını da bilmek gerekiyor ki bu fiyat farklılıklarını anlayabilsin, mantığını anlayamadan bunları anlamak zor, dolayısıyla sahafı girip çıktıkça bunlar öğreniliyor.” (Kudret Emiroğlu 58; 24.03.2014)

Sahaflığın Gelişimi

Sahaflık, dünya tarihinde eski ve köklü mesleklerden biridir. Üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti’nde sahafı yüzyıllarca bu mesleği icra etmişlerdir. Osmanlı’da, “Erken dönemlerde, özellikle de hicri ilk iki asırda “verrak” tabiri genellikle kitap istinsah eden (kopyalayan) kimseler için kullanılmaktaydı” (Erünsal, 30). Verraklar kitaplarla ilgili her türlü uğraşı kendilerine iş edinerek Osmanlı ilim hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Erünsal (52)’ a göre, “verraklar İslam’ın ilk asırlarında, dini edebi, felsefi konuların ve tarihleri oluşturan rivayetlerin oluşum ve aktarım sürecinde çok önemli bir rol oynadıkları gibi, bu birikimin yazıya geçirilmesinde, yazı için gerekli malzemenin temininde ve yazılan eserlerin çoğaltılmasında ve satışa sunulmasında da önemli görevler ifa etmişlerdir. Daha sonraki asırlarda telif ve istinsah edilen eserleri ilim taleplerine

ulaştırmak için açtıkları dükkanlar ve bu dükkanların oluşturduğu çarşılar ilmi, felsefi ve edebi sohbetlerin ve müzakerelerin gerçekleştirildiği birer kültür merkezlerine dönüştürülmüştür". Sahaflık, baba-oğul ve usta-çırak sistemiyle gelişerek Cumhuriyet dönemine kadar ulaşmıştır (İşli, 173).

Ülkütaşır'a göre, Türkler arasında mevcut bir kitap sevgisi ve merakı, aynı zamanda kitap ticaretini de genişletmiştir. Bu maksatla "Sahaflık", yani kitap alıp satma işi, bir meslek halini almıştır. İstanbul bu ticaretin en büyük, en önemli merkezi olmuştur. Bununla beraber Doğu ilim aleminin merkezlerinden olan Mısır, Bağdat, Şam, Buhara gibi şehirlerde de bir çok sahaf, kitapçılık mesleğini yükseltmeye çalışmışlardır (165).

Osmanlı Devleti'nde kitap satıcılığı Orhan Gazi döneminde Bursa'da başlamıştır. Daha sonra, Edirne'ye taşınmış burada cami avlularında meslek icra edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, sahaf buraya medreselerin yakınlarında kitap sattılar. Kapalıçarşı yapılıncaya da kendilerine burada yer gösterilmiştir. Buralarda daha çok medrese öğrencileri için kitap alınıp satılmış istinsah (kopyalama) yöntemiyle sahaf isteyene bir tür yayıncı gibi yazma eserleri hattatlar çoğaltıp isteyene satmışlardır. O dönemde hattatlar, mücellitler, kağıtçılar, kalemıraş ve mürekkepçiler de sahafın ayrılmaz bir parçası olarak onların yakınında ikamet etmişlerdir (Yılmaz ve Erünsal).

Sahaflık mesleğini konu edinen kaynakların azlığı bilinmekle birlikte sahafıktan bahseden ilk kaynak Yahya Erdem (1) tarafından *Letaif-i Esnaf* adlı risale olarak gösterilir: "Burada da sahafıktan nükteli bir üslupla söz ediliyor". Bunun dışında Osmanlı'da sahaflıkla ilgili ilk bilgileri ülkeyi ziyaret eden yabancı seyyahlar vermektedir. Bunlardan, gezgin Pietro Della Valle (1586-1652), Antoine Galland (1646-1715), sayılabilir. (Erdem, 3-18). Seyyahların verdiği bilgilerden o dönemin sahafı ve sahaf çarşısıyla ilgili az da olsa bir izlenim edinilebilmektedir. Bu gezginler İstanbul'da sahaf çarşısını gezmişler birçok değerli yazmayı da satın alarak ülkelerindeki yöneticilere ve kütüphanelere göndermişlerdir. Böylece Osmanlı ilim ve kültür hayatındaki bazı önemli yazma eserlerden mahrum kalmıştır.

Osmanlı'da ilk matbaa 1727'de İbrahim Müteferrika tarafından faaliyete geçirilmiştir. Burada ilk basılan kitap "Vankulu Lugatı'dır". Kültürel hayattaki bu değişimler sahaf ve okuyucular tarafından hemen kabul görmemiş zaman içinde yavaş yavaş yerleşebilmiştir. Bundan dolayı basma kitapların gelişi, elyazması eserlerin ticaretini belli bir süre etkileyememiştir. Zamanla basma kitapların, yazma

kitapların yerini alması ve Osmanlı'da Batı tarzı yeni okulların açılması, Sahaflar Çarşısı için bir yıkım olmuştur. Sahaflardan pek yüz bulamayan basma kitaplar ancak 19.yy'ın başlarından itibaren yaygınlaşmıştır. Bu yüzyılda sahaflıkla ilgili önemli değişiklikler olmuş basma kitabın sahaf raflarına girmesi, yeni okulların açılmasıyla birlikte basma kitap talebi, sahafların yeni kültürel dönüşümlere ayak uydurmasını kaçınılmaz kılmıştır. Sahaflar yeni açılan okulların kitap ihtiyacını karşılamak için 14 Nisan 1882'de Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye adlı bir kitap şirketi kurmuşlardır:

“Şirket-i Sahafiye otuz yedi yıl hizmet vermiş ve birçok kitap basıp satışını gerçekleştirmiştir. 1919'da fesh edilen şirketin, matbaasında bulunan alet ve edavatı 30 Nisan 1919'da satışa çıkarılmıştır. Şirket özellikle Anadolu'yayönelik satışlarıyla yayın hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Şirket-iSahafiye her ne kadar ticari bir kuruluş olsa da okuma yazma oranının düşük olduğu ve kitap basımıyla uğraşan kurumların azlığı göz önünde alındığında oldukça önemli bir görevi yerine getirmiştir. (Demirel, 92)

Sahaflar değişen kültürel yapıyla beraber olumsuz değişimler yaşarken bazen kontrol edilemeyen kötü olaylar da yaşanmıştır. Bunların başında Sahaflar Çarşısı'nın geçmişte çok sık yaşadığı yangınlar gelmektedir. Sık sık çıkan bu yangınlar kitaplara çok büyük zararlar vermiştir. Birçok önemli eser özellikle tek nüsha olanlar da bu yangınlarda kül olmuştur. Sahaflar çarşısında kitap yerlerinin ahşap olması kitapların yok olmasında etkili olmuştur. “Eskilerin “kitap fırını” olarak adlandırdıkları İstanbul'daki yangınlardan özel kitap koleksiyonları da nasibini almış, yanan mahallelerle birlikte binlerce kitap da yok olup gitmiştir” (Erünsal, 333). İstanbul'da çıkan yangınlardan kitapların korunması için taş yapı olan camiler tercih edilmiş ve kitaplar buralardaki dolaplarda koruma altına alınmışlardır.

Sahaflar zamanla Kapalıçarşı'dan Hakkaklar Çarşısına yerleşmişler, bu nedenle buraya “Sahaflar Çarşısı” denmiştir. Burada sahafların çoğu basma eserler satmaya başlayınca “yazma eser” satan sahaflar giderek azalmıştır. Cumhuriyet döneminde, değişen sahafliğe karşı eski geleneksel sahaflığı yapmaya gayret eden sahaflar varlığını sürdürmeye çabalamıştır. Ömer Faruk Yılmaz 1950'li yıllarda sahaflar çarşısında 25 kadar sahaf olduğunu belirtmektedir (89).

Tanzimat öncesinde İstanbul dışında Trabzon, Kastamonu, Konya, Diyarbakır ve İzmir gibi Anadolu'nun eski kültür merkezleriyle Filibe ve Belgrad gibi Balkan şehirlerinde de yazma kitap ticareti ile uğraşan

sahafların varlığına dair bazı kayıtlar varsa da, bu şehirlerde önemli bir boyutta kitap alış-verişini ortaya koyacak belgeler bulunmamaktadır. Bu şehirlerde yazma kitap ticaretinin gelişmesi için öncelikle öğrenim görmüş sınıfın, yani “ilmiye sınıfı”nın ve bürokratların mevcudiyeti gerekiyordu. Ancak, her iki sınıfa mensup kimseler İstanbul dışında gönderildikleri yerlerde bir veya iki yıl gibi kısa sürelerle kaldıkları için kitap ticaretinin gelişmesine katkı yapamıyorlardı (Erünsal, 92,93).

Ankara'da Sahaflığın Kısa Tarihi

Ankara'da İstanbul'daki gibi köklü bir sahaflık tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Şehrin kısa ama nitelikli bir sahaflık geçmişi vardır fakat bu geçmiş Cumhuriyet ile bile başlatılamamaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmış olması ve bürokrat kesimin buraya yerleşmesi, Ankara'da kurulan Cumhuriyet'in ilk üniversitesi Ankara Üniversitesi başta olmak üzere, “üniversitelerle kentin sosyal ve kültürel alanında yaşanan gelişmelerle; kitap, fotoğraf ve belge gibi unsurlar kültürel birikimi oluşturmuş, bunların bilinçli koleksiyonlara dönüşmesi sahaflar aracılığıyla olmuştur” (Özcan, 569).

Osmanlı sahaflarından itibaren, sahaflığın aşağı yukarı 600 yıllık bir geçmişe sahip olan tarihinden söz edilebilirken; İstanbul ve öncesinde Bursa, Edirne gibi başkentlerde başlayan bir sahaflık tarihi ortaya çıkar. Ankara için bu tarih çok yenidir. Başkent ilan edilmesinden yıllar sonra ilk izlerine rastlanır (Özcan, 569). Faruk Yılmaz'ın (119) belirttiğine göre “tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte memleketin dört bir yanından yazma eserler Ankara'ya toplatılmış, eserler Fuat Köprülü tarafından sınıflandırılmış ve kütüphanelere yerleştirilmiştir”.

“Bir şehirde sahafların varlığı o şehrin kültür tarihine dair ipuçları verir” der Özcan (566). Buradan hareketle diyebiliriz ki, kentlerde yapılan çalışmalarda kültürel dokunun anlaşılması ve değerlendirilmesinde sahafların kendileri kadar ürettikleri kültür ve gelenek de bize önemli ipuçları vermektedir. Ahmet Özcan'ın (566) belirttiği gibi, ne yazık ki Ankara'nın sahaflık tarihinin yazıldığı eserler bulunmamaktadır.

Sahaf Ahmet Yüksel (223), Ankara'da kitapçılığın tarihsel seyrini “Cumhuriyet'ten önce ve Cumhuriyet'ten sonra” şeklinde ayırmanın yerinde olacağını belirtmektedir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen bilgilere göre, Ankara'da sahaflığın başlangıcı 1940'lı yıllar olarak tarihlendirilebilir.

Ulus'ta bulunan Hacı Bayram kitapçılarının hem yeni kitapçı, hem de sahaflarıyla yeni şehre göre farklı bir kültürün temsilcileri olduğunu belirtir, Özcan (577). Yazara göre, o bölge Cumhuriyet'in pek hoşnut olmadığı

özelliklere sahipti. “Eskiye temsil ediyordu ve bu merkez modern öncesi şehirlerin temel özelliğini yansıtırçasına bir mabet etrafında şekillenmişti ve orada esas olan mabetti. Bundan dolayı eskiden Kızılay civarında pek hoş görülmeyen dini kitap yayıncılığı ve alışverişi bu bölgede kendisine uygun zemin bulmuştu”.

Ankara’daki sahafların tarihini özetleyecek olursak, Ulus yakınlarında Denizciler Caddesi civarında baraka şeklindeki dükkanlarıyla Ankara’nın ilk sahafları ortaya çıkmıştır. 1950’li yıllarda “eski rejimin izlerini taşıyan Ulus merkezli şehir, Cumhuriyet rejimiyle bütünleşen Yenişehir’e zamanla merkezilik özelliğini” devretmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi “devrin gözbebeği kurumları”yla Mülkiye Mektebi’nin şehre taşınması ve fakülte olması; Kara Harp Okulu’nun Ankara’ya taşınması ve Milli Kütüphane’nin kuruluşu şehrin okuryazar kimliğinin seviyesini yükseltmiştir. Akba ve Berkalp yayınevleri Ankara’da özel yayıncılığın ilk örneklerinden olup; daha sonraki yıllarda Bilgi yayınevi açılmıştır. 1950’li yıllarda Kızılay civarında Tarhan, Akay, Berkalp, Kültür, Haşet ve Akba kitabevlerinin bulunduğu söyleyebiliriz. Ankara’da Bilgi Yayınevi şehrin en eski yayınevi özelliğini sürdürmektedir. Bu yayınevinin açılışı 1955 yılındadır ve Sakarya Caddesi’nde hala faaliyetine devam etmektedir (Özcan, 572,573).

Şehir merkezi 1950’li yıllardan sonra Yenişehir’e doğru kaydığında sahaflar yavaş, yavaş Kızılay’da Kocabeyoğlu, Türk-İş Pasajı ve Zafer Çarşısı gibi mekanlarda yer edindiler. Böylece şehir halkı da bu yeni pasaj ve çarşılarla tanışmıştır. 1956’dan sonra Kocabeyoğlu Pasajında Külüstür Turgut, Turhan Polat, Salih Bekçi gibi isimler kitap ticaretiyle uğraşmışlardır. Bu dönemlerde hem Ulus hem Kızılay sahaflarına kitap akışını sağlayanlar ise Bala’lı hurdacılarıdır” (Özcan, 575-577).

Ankara’da Sahaflar ve Sahaflık

Sahaflık, ancak yaşayan sahafların anlattıklarıyla, daha çok onların cümleleriyle bir anlam ifade etmektedir. Neyse ki Ankara sahaflarının tarihi, başta Yüksel ve Emiroğlu’nun (2000) çabasıyla yıllar önce en yaşlı üyesinden derlendi. “Külüstür Turgut” ile yapılan görüşme ve ortaya çıkan yazıda (Yüksel ve Emiroğlu, 2000); Cantürk Coşkun’un (2012) ve Ahmet Özcan’ın (2011, 2013) çalışmalarında ve Rıfat Bali’nin kapsamlı derlemesi “Türkiye’de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar” (2013:435-604) adlı çalışmasında da, Ankara sahaflarıyla ilgili bilgiler, doğrudan sahaflardan derlenmiştir. Bu yazıda da bahsi geçen sahaflar ve sahaflık kültürüne dair bilgiler daha çok görüşmelere dayalı olarak derlenmiş, yukarıda sözü edilen

az sayıda kaynağa göndermeler yapılmış, sahafların ve müdavimlerin kendi cümleleri ise aynen alıntılanmıştır.

Türkiye'nin yaşayan en eski sahafı olarak nitelendirilen ve önceki bölümde sözünü ettiğimiz Turgut Koraltan, Ankara'da yaşamaktadır ve Ankara sahaflarının "Turgut Baba"sı olarak geleneğin yaşatılmasında önemli bir yerde durmaktadır. Ankara'nın sahaflık tarihinin canlı bir şahidi olan Türkiye'nin en yaşlı sahafı 25 Şubat 1931 doğumlu olan Turgut Koraltan'ın kitaplarla dolu ve onlara adanmış hayatına bakmakta fayda vardır:

"Külüstür" lakabını kendisine konduramayan kimi müşterilerini "bilakis şeref duyarım bu lakaptan" diyerek tenzih eden Külüstür Turgut, sahaflık mesleğine 1947'de başladı. O yıllarda Denizciler Caddesi'nde yer alan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bahçesindeki kitap barakalarına dergi satın almaya gelirdi. Külüstür Turgut'un kitap merakı "Çocuk Haftası" mecmuası ile başlamıştı. Bir zaman sonra kitap barakalarının sahipleriyle ünsiyet peyda etti. Tahsilini yarım bıraktıktan sonra "imtihanla" Çankaya Kitabevine girip sahaf çıraklığı yapmaya başladı. Çankaya Kitabevinden ayrılıp askere gittiğinde ise pehlivanlığa başlamıştı. Bu sayede askerliğini mükâfatla geçirdi, çeşitli şampiyonalardan dereceler aldı. Antrenörlük yaptı; Ordu Güreş takımını çalıştırdı. 1953'te Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra Ankara'da Hergele Meydanı'ndaki kitap dolaplarında yeniden mesleğine başladı. Alkolle olan ünsiyetini hayatı boyunca sürdürdü. Kocabeyoğlu Pasajı'nda mesleğini sürdürdüğü yıllarda pek çok dükkân devretti, pek çok meslektaşıyla ortaklık yaptı. Denizciler Caddesi'nden Kocabeyoğlu Pasajı'na, Mülkiyeliler Birliği duvarından İstanbul Beyoğlu Mis Sokağına kadar 27 dükkân açmış, 28'nci dükkânda nihayet suları durulmuştu. (Coşkun, 256-269)

Şu anda 83 yaşındaki Turgut Koraltan, eskiyle yeninin buluştuğu Olgunlar sokaktaki "Külüstür Turgut" adlı küçük dükkanında mesleğini hala sürdürmektedir. Kendisiyle yaptığımız sohbetlerde artık eski sahaflığın kalmadığını, bazen kitap satamadığı günler olduğunu dükkanın kirasını zor ödediğini belirterek: "*Artık yaşlıyım, mesleği yapmamam lazım ama ben onu bıraksam bile o beni bırakmıyor*" diyerek aslında sahaflıkla arasındaki bağın ne kadar kuvvetli olduğunu da vurgulamış oluyor. Öyle anlaşılıyor ki mesleğine olan aşkı kendisini hayata bağlayan etkenlerden birisi. Ankara

sahaflarının kendilerini örnek aldığı, sayıp sevdiği Koraltan'ın sahaflıkla ilgili düşünceleri şöyledir:

“Bizim için mektebi yoktur, piyasada öğrenilir. Ben kitabı öğrenmek için okurum, yani ne diyor bu adam, bir de şu var, kitapçılık gönülden olur, varsa fitratında, kimi çiçekçiliği sever, kimi duvarcılığı. Demek ki bizim doğamızda bu varmış, hücrelerimiz bununla yoğrulmuş ki, kitapçı olmuşuz. Size kitabı, kitapçı olana müşteri öğretir. “Şu var mı?” diye sorulduğunda, “Ha demek ki öyle bir şey varmış” dersin, varlığını öğrenirsin. Öyle üç beş kitap adı ezberlemekle bu iş yürümez.” (Yüksel ve Emiroğlu, 236)

Ankara sahafları denilince akla gelen önemli isimlerden biri de Etem Coşkun'dur. Coşkun, bu işe başlamasının hikayesini anlatırken merak duygusu ve kitap aşkıyla söz ediyor:

“Çok kitap görmek istedim unutulmuş gitmiş olan, kültürel değerlerin peşine düşmek o kültürel değerlerin arkasından koşmak aşkıdır geçmişte neler yazılmış, okunmuş bu merak saikiyle başladım” (Etem Coşkun 59; 21.04.2013).

Bu nedenle önce Osmanlıca, Arapça ve Farsça öğrenip sonra Batı dillerine yöneliyor. Kimisini kursta kimisini kendi gayretiyle öğreniyor. Çünkü “bir sahaf eline aldığı her kitabın dilinden anlamak zorundadır ve ona göre kitabı ilgisine vermesi gerekir”, diyor. Coşkun, haftada iki gün öğrencilere Osmanlıca diplomatika ve paleografya (arşiv yazıları) dersleri veriyor. Coşkun'un sahaflıkla tanışması ise kendi cümleleriyle şöyle aktarılabilir:

“Sahaflıkla 22 yaşında tanıştım ve ilk olarak Osmanlıca bir kitap aldım. Dükkan açmadan önce sahafları biliyor, sürekli onları geziyordum. İş mesaim dışındaki tüm zamanımı istisnasız şekilde sahaflarda geçirirdim. Yaşlı sahaflar kitaplarını göstermek istemezler kıskanırlar çok kurcalayıp dağıtacağımdan korkarlardı. Fakat benim o inatçılığımın kitapları görme aşkımdan istifade edip dükkanlarında çalıştırdılar. Kitap kolilerini açar, kitabı rafa yerleştirir, fiyatlarını arkasına basar hatta çöplerini bile dökerdim. Sahaf ardından çay söyletirdi, çayı da içerdik ondan sonra bana, “hadi şimdi kitaplara bakabilirsin” diye müsaade ederdi. Bunları Hacıbayram'daki eski kitapçılarda aynen yaşadım. 20 yıldır dükkanda sahaflık yapıyorum. Memurluk yaparken bazı sahaflara kitap kataloğu hazırladım.

Kitaplarla ticaretten çok bir gönül bağı, ilişkim vardır. Okuduğum, faydalandığım bir kitabı göremezsem üzüldürüm. Ben kimseye soru sormam, kitaplara sorarım bana sorulan soruları da cevaplamaya çalışırım". (Etem Coşkun 59; 21.04.2013)

Sahafların işi kitaplardır. Kitap alışverişi yapılan yer olması nedeniyle, akla gelen ilk soru baskısı az ya da hiç bulunmayan bu kitapların fiyatının nasıl belirlendiğidir. Sahafların eline geçen kitaplar arasında çok değerli nadirelerin yanı sıra piyasada çok bulunan bu nedenle ucuz olan kitaplar da geçebilmektedir. Bu kitapların fiyatlandırılmasında sahafların uygulayacağı resmi ve genel bir kural olmadığından fiyatlandırmayı kitapların değerine göre sahaflar kendileri yapmaktadır.

Sahafa gelen kitaplar, araştırmacıya esas teşkil eden nadir materyal olduğu için bunları fiyatlandırmanın oldukça zor olduğunu belirtiyorlar. Sahaflar, bir eserin fiyatını belirlerken başka kitaplarla kıyas yapmak zorunda olduklarını ve diğer ülkelerdeki kitap fiyatlarını dikkate aldıklarını vurguluyorlar:

"Fiyat tespitinde en başta kitabın nadirliği çok önemli belirleyicidir. Kitabın azlığı nadirliği çok özel olması fiyatın belirlenmesinde en birinci unsurdur. Bir başka unsur, yazarın önemi yazar ve kitabın muhteviyatı önemlidir. Kitabın içeriği önemlidir. Farklı olmalı o konuda yapılmış nadir araştırmalardan olmalı ve içerisindeki bilgiler otorite bilgiler olmalıdır. Yoksa sıradan herhangi bir roman bugün piyasadaki romanlara göre fiyatlandırılır. İmzalı kitaplar ayrı değerlendirilir, özelliği olan numaralı kitaplar ayrı değerlendirilir, çok nadir ünik nüshalar fiyat tespitinde belirleyici unsurdur. Sahaflığa yeni başlamış kişiler fiyat konusunda mutlaka ustalarına danışırlar. Ben kendime usta diyemem hala öğreniyorum ama genelde fiyatları kendim koyarım. Kendim takdir ederim insan yanıla yanıla öğrenir bir de o vardır" (Etem Coşkun 59; 21.04.2013).

Sahaflığın bir okulu olmadığı için bu tamamen tecrübeye dayalı olarak öğrenilen bir meslektir. Sahaflık mesleğinin tarihselliğine bakıldığında geçmişten günümüze doğru sahaflarda bir azalmanın olduğu bilinen bir gerçektir. Sahaflar, bunun çok çeşitli nedenleri üzerinde duruyorlar. Kitap okuyucusundaki azalma, ikinci el kitap alım satımının artması, okul ve test kitaplarının satılması, teknolojik gelişmelerin ışığında internet üzerinden kitap satışlarının olumsuz etkileri ve bu işten para kazanılmaması sahafların giderek azalmasına yol açmaktadır:

“Sahaflığın azalmasının birinci sebebi çok bilgi, beceri, maharet isteyen bir iş olmasından, ikincisi de mesleğin bir okulunun olmayışıdır. Ancak usta bir sahafın yanında uzun yıllar usta çırak ilişkisi içinde görerek öğrenilerek meslek yapılabilir. Aynen ahi teşkilatında olduğu gibi ya da babadan dededen lokantacı, bakırcı gibi çekirdekten yetişmek gerekir. Çünkü her an karşınıza yeni bir materyal çıkar görmediğiniz duymadığınız bunu değerlendirebilmeniz için daha önce var olan tecrübenize bilgilerinize bakarak ne işe yaradığını tespit edersiniz.” (Etem Coşkun 59; 21.4.2013)

2006 yılında kurulan “Sahaflar Birliği Derneği”nin ilk başkanı olan sahaf Ahmet Yüksel, bu derneğin kurulma hikayesini anlatırken ortak bir çalışmayla işe başladıklarını ve dernekleşmenin önemini belirtti:

“Sesimizi duyurmak ve mesleki haklarımızı korumak adına yola çıktık. Fikir be sanat eserleri kanunundan kaynaklanan bir takım hak gaspı söz konusuydu buna karşılık bir meslek birliği olma gereği duyup Ankara ve İstanbul sahafları birleştik ve bir dernek kurduk, bende ilk başkanı oldum. Korsan kitapla mücadele için bandrol uygulamasına geçildiği zaman bizler düşünülmemişiz. Eski kitap satıcılarına bütün kitaplar için bandrol mecburiyeti geldi bu tabi her kanunun katı bir şekilde uygulanması icab ettiğinden bizim mesleğimizi yapmamamız anlamına geliyordu. Bunu yetkililere duyurmak istedik onlar da bize örgütlenin bir meslek birliği olup gelin dediler böyle bir mecburiyet oldu. Bunun için ciddi bir adım olarak en azından resmi kayıtlarda bir meslek tanımı yaptırabildik. Daha sonra meslekler sözlüğünde doğru bir tanımımız oldu ve ayrıca bize bir hak tanındı yani sertifika verildi. Sahaflık sertifikası ve biz bandrolden kanun dahilinde belli oranda muaf olarak bir takım haklar almış olduk.” (Ahmet Yüksel 50; 02.4.2014)

Ahmet Özcan’ın aktardığı gibi, Sanat Kitabevi yayımladığı *Kebikeç*³ adlı akademik dergi de dikkate alındığında, Ankara’daki profesyonel sahaflık ve akademik çalışmalar açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur. Sahaflar Derneğinin kurucusu Ahmet Yüksel’in sahibi olduğu kitabevi,

³ Kitapları, kitap kurdundan ya da güvelerden korumak için, kitabın ilk yaprağının üzerine “ya kebikeç” yazılır; “ya kebikeç” yazılı kitabı güvelerin yemediğine inanılır.

değişen şartlarla birlikte pasajdan büro tarzı sahaflığa geçmiş; ardından “cadde üzerinde faaliyet gösteren sahaf olmanın Ankara'daki ilk örneğini” oluşturmuştur (Özcan, 575-576).

Mezat ve Müzayede

Sahaflığın temel dinamiklerinden biri de müzayedelerdir. Sahaflık toplumsallık içinde üretilen kültürel bilginin birikimini ve kitapları önce tüketerek sonra da müzayedeler yoluyla yeniden dağıtarak kültürel bir dolaşımın sağlanmasına aracı olur. Açık artırma usulüyle kitapların satışa çıkarıldığı müzayedelerin, kitapseverler ve koleksiyoncuların, tabi sahafların gözünde önemli bir yeri vardır. Hem çok aranan bir kitabı bulmak, hem de müzayedeler sayesinde kitapseverlerle bir araya gelmek mümkündür. Sahaflar bu nedenlerden dolayı ara ara müzayedeler ya da daha küçük çaplı mezatlar düzenleyerek kitapları meraklılarıyla buluştururlar.

Sahaflık ayakta kalabilmek ve mesleği devam ettirebilmek adına kitabın ticaretini yapmak zorundadır. Sahaflar, müzayedelerle maddi olarak gelir elde etmeye çalışırken aynı zamanda kitap meraklıları arasında bir iletişim kurulmasına olanak sağlayarak müdavimleriyle karşılıklı sohbetlerde bilgi alışverişinde bulunurlar.

Ankara'da ilk defa kitap müzayedesini Gündoğ Kayaoğlu ile Ertan Mestçi tarafından 1986 yılında düzenlenmiştir. Sahaf Sami Önal'ın “münadiliğinde” (sunuculuğunda) 109 eser müzayedede satışa sunulmuştur; ancak beklenen ilgiyi göremediği için bir ikincisi yapılmamıştır. Gündoğ Kayaoğlu'nun münadi olarak katıldığı ikinci müzayede, ilkinden 10 yıl sonra Sanat Kitabevi tarafından 26 Mayıs 1996'da yapılmıştır (Coşkun, 2011).

Sahaflık usta-çırak ilişkisine dayalı geleneksel bir meslek olması nedeniyle, mezat ve müzayedeler bu geleneğin öğrenilmesi ve aktarılmasında oldukça önemlidir. Bir müzayede veya mezat düzenlenmeden önce bunların büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre hazırlık yapılmaktadır. Müzayedelere katılanlar arasında akademisyenler, koleksiyoncular, sahaflar, iş adamlarından oluşan meraklıları bulunur. Müzayedede, münadiliği yani sunumu yapan kişinin tecrübesi çok önemlidir. Bazen alıcısı çıkmayan bir kitabın yazarını ve içeriğini izleyenlere etkileyici şekilde anlatması, kitabın satılmasında önemli rol oynamaktadır. Birçok müzayede yönetmiş olan Etem Coşkun'un 500 kitap sunduğu bir müzayede sonrası görüşmemizde, müzayedelerin kültürel işleviyle ilgili düşünceleri şöyledir:

Sahafların kültür çerçevesi içindeki bir görevi de sergiler yapmaktır. Elindeki satmaya kıyamadığı nadir kitapları ille de başkalarıyla paylaşmak ister. Onları o

zevke ortak etmek ister. Çok nadir yüz, iki yüz, kitabın katalogunu hazırlayıp sergisini yaparız. Sırf haberleri olsun resimlerine baksınlar diye. Çok nadir bazı eserleri de müzayede yaparız. Açık artırmayla bunları satarız. Çünkü bazen elimize öyle değerli eserler geçer ki bunu kime vereceğimizi bilemeyiz en iyisi açık artırmada onu en çok isteyene, peşinden koşana, parası olana satmaktır. Bugüne kadar elli, altmış, tane müzayede yönettim. Müzayede de malum, kitaplar görücüye çıkarken sunucu, yazar hakkında kitap hakkında kısa bilgiler verir. Müzayede salonundaki kişileri uyarır onları kitabı almaları için teşvik eder. Yazılı bütün eserleri, dünya üzerindeki kültür adamlarını şair, yazar, ressam, tarihçileri bilecek ki konuşsun yoksa bilgi veremez. Böyle bir bilgiye sahip olması gerekir. (Etem Coşkun 59, 21.04.2014)

Berdelacuz sahaf düzenli olmamakla beraber, kitap mezatı düzenlenmektedir. Genellikle her ayın üçüncü pazarı kitap mezatı düzenleyen Berdelacuz sahafın düzenlediği bu küçük çaplı mezatlar, sahaf ve kitapseverler arasında olumlu karşılanarak ilgi görmüştür. Ankara’da ilk yapılan mezatların aktif olarak içinde bulunan Ömer Türkoğlu, son üç aydır “insanlar gelsinler ve sosyal bir aktivite olsun” diye bir liralık mezat yaptığını bunu yapmadaki amacının para kazanmak olmadığını belirtmektedir.

“Benim derdim şu; Ankara’da bugün nerden bakarsanız bakın 20’ye yakın üniversite var fakülte demiyorum vakıf, devlet özel üniversiteler var burada ciddi bir eğitim öğretim potansiyeli ciddi bir öğrenci öğretmen öğretim görevlisi vs. var. Bunların mesleklerinde olmazsa olmaz bilgi adı üstünde öğrenci ve öğretmen bilgi, bilgi de bizde var. Onları bir araya getirip burada bir birlik ortamı yaratıp bir sosyalleşme alanı yaratmak bir kitap piyasası yaratmak adına biz bunu yapıyoruz. Bu bir liralık mezatlarla samimi olarak söylüyorum para kazandığımız anlamı çıkmasın. Çünkü bir lira, bir lira, kitap satarak sahaf dükkanı dönmez ki döndüremiyoruz zaten o da ayrı bir konu” (Ömer Türkoğlu 52; 21.03.2014).

Ankara’da ilk müzayade düzenleyen sahaf olan Ahmet Yüksel’in bunu yaparak hem Ankara’da hem sahaf arasında kültürel bir faaliyet başlatmış ve sahaflığın tarihsel alt yapısında bulunan bu uygulamayı yeniden sahafın hayatına dahil ederek sahaf adına büyük bir başarı göstermiştir:

“Bizden önce bir kez bir müzayede yapılmıştı ama onu da yapan zaten bizim müzayedelerimizi yöneten rahmetli Sami Önal idi. O İstanbul'da 1993'de Gündoğ Kayaoğlu ile beraber Beymen Bedestende bir tane müzayede yapmışlardı onu saymıyorsak eğer ama sayalım onu da. Sistematik olarak evet ilk defa biz yaptık. Ama bunu yaparken her zaman bu eski müzayedecilerin ve İstanbul'lu ünlü sahafkların desteklerini alarak yaptık. On dört tane yaptık birde Sahafklar Derneği adına yaptık demek ki on beş tane eski kitap müzayedesini yaptık Ankara'da bu ilk tabi. Çok ilgi vardı. Çok itibar gördü. Bizim belli bir ölçümüz ve bir düzeyimiz vardı. Sağlam bir katalog yapıyorduk kitaplarla ilgili detaylı bilgiler vardı ve çok özel kitapları müzayedeye sunuyorduk. Ama işte buna karşılık olarak gelişen zaman içinde internetten kitap satışları artıkça bizde bunun pek gereği kalmadığını düşündük ve bıraktık. İlgide bir sıkıntı yoktu ama bizim yaptığımız müzayedeler hem yüksek bütçeliydi hem çok masraflıydı, hem de çok uğraştırıcıydı, çok emek veriyorduk. Zamanla nadir kitapların artık daha kolay bulunuyor olması yani bütün sahafkların kendi stoklarını internette sergileyip satışa arz etmeleri yani dolayısıyla insanların eski ve nadir kitaplara daha kolay ulaşılıyor olmalarının etkisi var tabi bunu bırakmamızda” (Ahmet Yüksel 50; 02.04.2014) .

Ankara'daki sahafkların yakından tanıdığı, sahaf müdavimlerinden biri olarak bu kültürü çok iyi bilen ve düzenlenen ilk sahaf müzayedelerinin hazırlanmasında yer alanlardan biri de Kudret Emiroğlu'dur:

“Ahmet'le (Yüksel) Ankara'da en uzun süreli müzayedeleri Sanat kitabevi olarak biz yaptık, kadro olarak içinde bulunduk. Biz uzun süre tek müzayede olarak Ankara'da devam ettik, yılda bir defa yaptık, kataloglar hazırladık, oldukça özendik. Sonra yavaş yavaş müzayede işi tabi bunun sahaflık içindeki geleneğinde (Ahmet anlatsın size) yavaş yavaş Ankara'da bunun yapısı değişti ve mezata döndü. Müzayede ile mezat aynı şey değil. Mezat da biraz tıkanıp gibi tekrar işte, sahafkların elindeki kitapları elden çıkarma paraya dönüştürme yolu olarak yaşatılmaya çalışılıyor. Ama onun tabi ayrı bir havası vardır mesela bizim müzayedelere Ankara'dan İstanbul'dan insanlar gelirlerdi. Yılda bir defa bir sahaf camiasının buluşma şenliği gibi bir şey olurdu o sohbet

ortamı belki satılan kitapların önüne bile geçecek kadar kıymetli olurdu anılar paylaşılan orda burada. Böyle bir tecrübemiz müzayedenin en şanlı zamanlarında oldu. Sonra ayda bir işte çarşıda aşağıda yapmaya başladılar mezat şeklinde oldu. Tabi bunlar gene o tadı sürdürüyor, nedir işte tanıdıkların, cemaatin buluşma mekanı olarak, ulaşılmayan kitapları görme olarak veya daha ucuza elde etme yeri olarak. Birde müzayede psikolojisi diye bir şey vardır. Bu kitabı istiyorsunuzdur ama başkası da istiyor artırıyorsunuz oysa bu nerde duracak gene işte o tutku ve kitap manyaklığı dediğimiz şey orada devreye girebiliyor. Tabi sahaf arkadaşlar için hoş bir şey ama böyle bir hoşluk olarak da anılarda kalıyor” (Kudret Emiroğlu 58; 24.3.2014).

Nadir kitap işinin kendi muharebe alanı vardır ve bu da müzayede salonudur, der Kraus (14). “Aynı kitabı satın almak için fiyat artırma yarışına giren kişilerden daha büyük bir kararlılıkla ve daha ölümüne bir mücadele ruhuyla karşı karşıya gelmiş hiçbir “muharip” yoktur. Müzayede salonunun harareti bulaşıcı bir hastalığı andırır ve rekor düzeyde bedeller ödeme, insanda sabit fikir haline gelebilir” (14). Kitap alan kişilerin farklı nedenleri vardır. Bazı insanlar okumak için kitap alırlar, bazıları okumadan sadece biriktirmek için yani kitabı almış olmak için alırlar. Müzayedelerde bir kitabı birçok kişi almak istediğinde doğal olarak bir rekabet ortamı oluşur.

Sahaflık, başta da söylediğimiz gibi müdavimleriyle beraber bir anlam ifade eder. Bazı sahaf müdavimleri vardır ki, hastalık derecesinde kitap alırlar ve sahafların kapılarını aşındırırlar. Sahaflar bunları ve tutkularını çok iyi bildikleri için bu müdavimleri kendi aralarında sınıflandırmışlardır:

“Sahaf müdavimlerini üç ana gruba ayırmak gerekir. Bir grup müşteriler sadece kendi alanlarıyla ilgili doküman kitap satın alırlar. Başka alanların kitaplarıyla ilgilenmezler. İkinci grup alıcılar her türlü kitabın iyisini almak isterler. Burada iyiden kasıt temel kültür kitapları ama her konuda, Futbol ile ilgili, görselle ilgili, botanikle ilgili, coğrafya, Osmanlı tarihi alır. Böyle kendine yarayacak temel, ana kitapların hepsini toplamak isterler. Bunlar genel bir kütüphane içindir. Birinci kısımda söylediğim alıcılar sadece kendi alanlarıyla ilgili kitap toplarlar ihtisas kütüphanesi derler bunlara. İkinci gruptakiler ise genel kütüphaneler içindir. Bir üçüncü grup kitap alıcıları da bibliyofil

dediğimiz gruptur. Bibliyoman değil de bibliyofil, artık selüloz üzerine ne varsa alırlar. Bunlardan gerçekte şu anda yaşayan da var. Kağıt üzerine basılı ne varsa bir dergide resim, bir kitap, görür ve alır içeriği önemli değildir. Onun için farklı olması veya sırf satın almak için kitap alır. O gün eve eli boş gitmez onun için rastgele ne gerekirse alır” (Etem Coşkun 59; 02.05.2014).

Coşkun'un üçüncü grup dediği sahaf müdavimi kitap tutkunları, farklı davranış sergileyen kendine has tiplerdir:

“Mesela bir arkadaş vardır Nuri Kestane, bu adam 86 yaşında 1935-40'lardan itibaren kitap almaya başlamış şu anda evi dolmuş her taraf banyosu tuvaleti her tarafı kitapla dolu ve kitapları okumuyor. Kitap satın alırken cildine göre içeriğine göre alıyor. Bu bibliyofil takımı kağıt üzerine düşmüş bir damla mürekkep gördükleri an onu satın almak isterler. Mesela bir de temizlik hastası bir adam sadece tek elini kullanır. Bir elini kirlenmesin diye hiç kullanmaz paraları yıkar anahtarları yıkar. Ben bu adama kitap sattığımda poşetin ağzını sımsıkı bağladım. Dedim eve gidince açacaksın nasıl olsa “yok dedi olur mu açarsam içine toz girer” ve aldığı kitapları okumuyor. Sahaftan aldığı kitapları poşetiyle birlikte ağzı kapalı bantlı olduğu gibi kalıp halinde eve diziyor. Satın alırken ne kadar baktıysa o dur. Çünkü bunların araştırma okuma isteği yok. Satın alma isteği var, satın alma hastası o gün mutlaka bir şey almalı” (Etem Coşkun 59; 02.05.2014).

Sahaflık kültürünün bizlere anlattığı önemli detaylardan biridir müdavimleri. Amacı kitabı okumak olmayıp, satın almak ya da biriktirmek olan insanlar kadar, kitap kurtlarına da kulak vermek gerekir. Onlar için kitabı okumanın da bir “adabı” vardır. Bu konuyu en çarpıcı şekilde ifade edenlerden biri Ömer Faruk Yılmaz'dır:

“Kitap kurtları, kitapla olan ilişkileri açısından neredeyse tek eşli evlileri anımsatırlar. Sadece tekeşli değil, kıskanç kocalara da benzerler! İyi kitap kurtları, kitaplarını fotokopi çekmek için bile, başkalarına vermekten şiddetle kaçınırlar. Tanıdığım kitap kurtlarından biri (haydi adını da vereyim, Hilmi Yavuz), evinden kitap çıkarmamakla ünlüdür. Kitaplarından yararlanmak isteyen birine, “buyurun bize gelin, kitaba evde bakın!” demiş, kitap okunurken de, okuma

odasında bizzat hazır bulunmayı ihmal etmemiştir! Kitap kurtlarının bazılarında gözlemlenen değişik bir olgu da, kitapların okunuş biçimiyle ilgilidir. Bunlar kitaplarının satır altlarını (ya da üstlerini) çizmez, işaret koymaz ve asıl önemlisi, okurken kitaplarını asla katlamazlar! Kitap katlamak, bir kitap kurdu için bağışlanmaz bir suç, kitaba karşı işlenmiş alçakça bir cinayettir... Tanıdığım kitap kurdu (Hilmi Yavuz) kitabın okunması için ideal açının 90 derece olduğu hükmünü getirmiştir. İki sayfa arasındaki açı, hiçbir kayıt ve koşulda, bu açığı geçemez!" (Yılmaz, 122)

Kitap biriktiren biri olan Talat Öncü'nün kitap kaynaklarından biri şüphesiz ki kitap müzayedeleri ve mezatlardır. Ankara'da yapılan müzayedelerin çoğuna katılan Öncü, mezatların vazgeçilmezlerinden biri olmuştur:

"Ahmet'in müzayedelerinden (2002) den önce hiç kitap almadım. Sonra Ahmet Özcan'ın Gezgin Kitapevinin mezatlari başladı. Bu mezatların övünerek söyleyeyim, yıldızıydım ben çünkü her mezatın üçte birini ben alırdım. Yaklaşık bir 35- 40 mezat filan her mezata gittim, fakat zaman içinde belli şeyler gelişti örneğin, bir kişinin tutkuyla bayrak kaldırdığı bir kitabı siz bayrak kaldırırsanız sorumluluk hissediyorsunuz, neden çünkü siz o kitabı kullanmayacaksınız ilerde kullanacaksınız ama o insan o kitabı olmak istiyor birinin almak istediği kitabı siz alınca buna üzülüyorsunuz. Bir ikincisi bana abi, bu kitaba pey verme demeye başladılar ama bu benim yapmayacağım bir şey çünkü herkes hangi kitaba ne fiyat vereceğimi benim bilir. Başka şeyler de olunca ben çok uzun bir süre mezatlara gitmedim ama şunu söyleyim bir yedi sekiz sene mezatların yıldızıydım. Berdelacuz başlayınca tekrar başladım gitmeye ama ona da gitmemeye başladım çünkü gençleri engellemeye başladım. Belki dikkat ettiniz orda ben bakıyorum hiç kimse bayrak kaldırmadığı zaman bayrak kaldırıyorum" (Talat Öncü 59; 24.4.2014).

Ankara'daki sahafların son zamanlarda "efemera" olarak adlandırılan eski koleksiyon biriktirip satmaları da kayda değerdir. Efemera, eski bilet, mektup, kartpostal, eski fotoğraf, evrak ve pulların, sahaflar tarafından biriktirilip ve koleksiyon haline getirilip meraklılarına sunulmasıdır. Son zamanlarda ilgi gören bir uğraştır. "Türkiye'de internet üzerinden sahaf olup

da en fazla efemera'yı satışı sunan bizim sitemizdir" diyen Ömer Türkoğlu, "kitaplar bilgi yüklüdür ama bilgi sadece kitaplarda değildir" diyor:

"Kitaplardaki bilgi tertip olup tanzim edilmiş bilgiler ve yayılmaya hazır bilgidir. Kağıtla kalemin insan elinde bulunduğu o muhteşem yaratma anı dolayısıyla insanoğlunun yazdığı çizdiği şeyler ister bir şeyler yazıyor olsun ister karalıyor olsun bunları insan ürettiği için benim gözümde değeri var. Kimsenin ilgi göstermediği efemeraları toplamaya başladım, önce kendi zevkim için topladım. Daha ticaret düşünmüyordum. Mesela Osmanlı Türkçe mektupları toplamaya başladım ve mektupları incelerken bir şeyin farkına vardım. İnsanlar o baştaki hitap kısmından sonra farkında olmadan kendileri oluyorlar ve bir şeyler anlatıyorlar. Bu anlattıkları işte gerçek tarihin ta kendisidir. Bu anlatılanlar resmi evraklarda yok, arşivlerde yok bulamazsınız bunları, ben bunların önemini fark ettim fakat uzun süre bunu kimseye anlatamadım. Çünkü o dönemde efemera diye bir şey yok, insanlar kartpostal ya da pul topluyorlardı. Bunlar da kültürümüzün önemli parçaları toplanmalı, sergiler yapılmalı, ama benim söylediğim daha çok içeriğe dayalı efemera mektuplar, resmi yazışma müsveddeleri, not defterleri eski ders notları buna benzer yüzlerce şey (Ömer Türkoğlu 52; 21.03.2014)

Günümüzde çok kullanılmamakla beraber sahaflığın kendine has bir terminolojisi olduğunu da belirtmek gerekir. Sahaflık kültürü kendi içinde bu sözleri üretmiş, bir süre kullanmış fakat zamanla buna ilgi azalmıştır. Sahaf Ahmet Yüksel bu konuyla bir dönem yakından ilgilendiğini belirtmektedir:

"Her meslekte var tabi biz de işimiz kültür olduğu için belki biraz daha uydurma bizde daha kolay uydurulmuş bir sürü kelimeler var; kullanmaya kullanmaya unuttuk eskisi gibi değil. Mesela; "contalamak", kitabın fiyatını artırmakla ilgili bir şey. "Bombastik", çok iyi bomba gibi kitap anlamında. "Kıçkılçığı atmak", bir başka meslektaşını ekarte edip onun alacağı eski kitabı senin alman. "Ters ayak vermek", adamı başka yere gönderip tamam mı, mala senin konman anlamına gelir. "Kelle kulak yerinde", çok değerli nadir kitap için denir. "Paragöz", "kitap göz" gibi şeyler de var. Kitapseverler için derecesine göre hasta deriz, kitap manyağı deriz,

yamyam da deriz yani işi o seviyeye getirenler de var tabi. Eskilerin ürettiklerini topladım çok bir şey değil biraz unutmuşum yenileri bilmiyorum. (Ahmet Yüksel 50, 02.04.2014)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, kökleri Osmanlı'ya kadar uzanan geleneksel bir meslek olan sahaflığın, günümüz koşulları içindeki değişimi kültürel bir bakış açısıyla anlaşılmasına çalışılmıştır. Günümüzde sahaflığı olumsuz olarak etkileyen koşullar bulunmakla birlikte sahaflığı ayakta tutan dinamiklerin varlığı bu mesleğin devam etmesindeki en önemli nedendir. Dolayısıyla bu dinamikler ve işlevlerinin neler olduğuna bakılarak sahafların bu konulardaki görüşleri ve kendilerine nasıl baktıkları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Sahaflık mesleği başlangıcından bugüne kadarki tarihi sürekliliği içinde, kuşaktan kuşağa aktarılmış hem sözlü hem yazılı kültürün yaşamasına ve aktarılmasına katkı sağlamıştır. Sahaflık, giderek azalan bir şekilde günümüze kadar gelmiş olsa da mevcut durumunu bünyesinde barındırdığı kültürel pratiklerle korumaya çalışmaktadır. Sahafların, nesnesi olan kitapla ilişkileri sevgi temelli olup sahafların mesleklerini yapabilmeleri için öncelikle kitabı sevmeleri gerekmektedir. Bu meslek seçildikten sonra da işin istekle, tutkuyla ve sabırla yapılması çok önemlidir. Sahaflı ayakta tutan ise kitapla ve kitabın etrafında dönen müdavim, müzayede ve sohbetlerin yanında, bu işe olan gönül bağıdır. Günümüzde kitapseverler azalmış gibi görünse de varlıkları mesleğin devamı için son derece önemlidir.

Öğrencilerin, araştırmacıların ve müdavimlerin sahafları yalnız bırakmamaları sahaflığın yaşatılmasında önemli bir etkidir. Sahaflık, araştırmacıya kaynak bularak araştırmasında yardımcı olurken, araştırmacı da sık sık gittiği sahafların müdavimine dönüşür. Sahafların günümüzde maddi olarak fazla kazanç elde edemedikleri gerçeği bilinmekle beraber bu işi yapmış olmanın verdiği manevi zenginlikle mesleğe devam ederler. Müzayede ve mezarlarda kuşaklararası kültür alışverişi yapılarak gençlere her türlü bilgi birikimi aktarılırken kitap satışı da yapılmaktadır.

Sahaflık sohbetleri ve toplantıları ise edebiyatın, sanatın, müziğin, tarihin yanında daha birçok konunun tartışıldığı kültürel etkileşimin gerçekleştiği önemli bir unsurdur. Sahaflara gelen kitapseverler, kitap almadan gidebilirler ancak kendilerine sunulan bilgiden paylarına düşeni alıp gitme şansına da sahiptirler. Bu kültürel aktarımdan dolayı sahafların birer bilgi yuvası ve üniversite olduğu düşünülür.

Sahafları, ikinci el kitapçı, eski ve yeni kitapçılardan ayıran en önemli noktanın, yukarıda sözü edilen kültürel aktarımların bu kitapçılarda olmadığı ve sahafların kitapseverlerle kurduğu özneler arası ilişkinin de kitapçılarda yaşanmadığı düşüncesidir. Dolayısıyla sahaflar kendilerini nitelik olarak bu kitapçılardan farklı bir yerde görürler. Teknolojik gelişmelerin varlığı, aranan bilgiye kolay ulaşılması ve iletişimi kolaylaştırması bakımından bir yönüyle olumlu bulunmaktadır. Sanal sahaflar kurulmasıyla kitaplar daha geniş kitlelere tanıtılmış olduğundan, sahaflar bu şekilde şehir dışı hatta yurt dışına satış yapma imkanı bulmuşlardır. Neredeyse bütün sahaflar internet üzerinden satış yapmakta olup bu durum onların tanıtımına katkı da sunmaktadır. Ancak görünen o ki teknolojiyi avantaja çevirmeye çalışsalar da, kültürel ortam ve aktarım noktasında teknoloji sahaflık kültürüne değişim getirmektedir. Sahafların, eskiden hafızasına veya bir deftere kaydettiği bilgileri artık bilgisayara kayıtlıdır. İnternetin insan hayatına girmesiyle birlikte uzaklar yakın olmuş, dünyanın öbür ucundaki insanlar Ankara'dan kitap siparişi verebilir hale gelmiştir.

Yazılı ve sözlü kaynak araştırmaları dikkate alındığında, sahaflığın erkekler üzerinden aktarılan bir meslek olduğu gözlenmektedir. Bu durum, tarihsel olarak özel alan/kamusal alan ikiliğinde kadın ve erkeklerin farklı meslek gruplarında yoğunlaşmaları çerçevesinde açıklanabilir. Sahaflık, günümüzde az sayıda kadın sahaf olsa da, erkek üzerinden aktarılan bir meslek olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, sahaflığın kendi terminolojisi, sahafların aralarında kullandığı özel bir "dil" olduğu da söylenebilir.

Sahaflar pek fazla bilinmeyen bir mesleğin kültürel elçileri olarak, sahaflık mesleğinin bilinmeyişi, azalmasına aldırmadan onu ayakta tutmaya çalışmaktadırlar. Modern zamana direnen sahaflığın bugün de varlığını sürdürmesinin bir nedeni, köklerinin sağlam temellere dayanması ve sahafların işlevlerinin hala devam etmesidir. Sahaflar günümüzde mesleklerinin taşıdığı geleneğin farkında olarak sahaflığı icra ederken, onu var eden kültürel değerleri yaşatarak genç kuşaklara aktarmaya çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- BALİ, Rıfat N. (Der.) (2013). Türkiye’de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar, İstanbul: Libra.
- COŞKUN, Cantürk (2011) “Ankara Sahaflarına Dair”, *Türk Yurdu*, sayı: 285, s. 256-269.
- Demirel, Fatmagül (2004) “Osmanlı’da Bir Kitap Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye”, *Müteferrika* sayı: 25, İstanbul, s. 89-96.
- ERDEM, Yahya (2001). “Sahaflar ve Seyyahlar: Osmanlıda Kitapçılık”, *Müteferrika*, sayı: 20 İstanbul, s.2-18.
- ERÜNSAL, İsmail (2013). Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar, İstanbul: Timaş.
- İŞLİ, H. Nedret (1994). “Sahaflara Dair - I”, *Müteferrika*, İstanbul, 173-177.
- KRAUS, Hans Peter (2004) Bir Nadir Kitap Destanı-H.P. Kraus’un Otobiyografisi, çev: Nurettin Elhüsseyin, İstanbul: Müteferrika.
- NİŞANYAN, Sevan (2014). Türkçe Etimolojik Sözlük, İstanbul: Adam Yayınları (online: nisanyansozluk.com)
- ÖZCAN, Ahmet (2013) “Ankara ve Sahaflar veya Ankara’da Sahaflar”, Bali, Rıfat N. (Der.) *Türkiye’de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar*, İstanbul: Libra.
- ÜLKÜTAŞIr, M. Şakir (1974) “Türklerde Kitap, Kütüphane ve Sahaflık Üzerine Küçük Bir Araştırma”, *Türk Kültürü*, sayı: 135, s.161-167.
- YILMAZ, Ömer Faruk (2005), Sahaflık ve İstanbul Sahaflar Çarşısı, İstanbul: Sahaflar Derneği.
- YÜKSEL, Ahmet ve Emiroğlu, Kudret (2000), “Ankara Kitapçılık Tarihi Üzerine Notlar -I- “Külüstür Turgut” ile Söyleşi, *Kebikeç*, sayı: 9. s. 223-236.